

U sudskoj praksi nacionalnih sudova pozicija žrtve u kaznenom postupku, u svezi ostvarivanja prava na naknadu štete, je većinom samo teoretska, stoga će žrtve svoja prava u pravilu morati ostvarivati kroz parnični postupak. Parnični postupak kod nas još uvijek ne predviđa nikakvu zaštitu za neposredne i posredne žrtve, pa tako na primjer članovi obitelji žrtava ratnih zločina bivaju ispitivana o okolnostima usmrćenja, iako postoji kaznena presuda, te nadalje da li su njihovi bližnji bili pripadnici paravojnih formacija i slično. Zaštita od viktimizacije u okviru parničnog postupka na normativnoj razini uopće ne postoji, pa ćemo se ograničiti na kazneni postupak koji je u tom smislu, posebno nakon reforme kaznenog postupka iz 2008., učinio dosta velik pomak, iako je profesor Pavišić izjavio, nakon donošenja novele iz 2008. da je žrtva i dalje u kaznenom postupku u pravilu zaboravljena, da je ona la grande oubliée. Pozitivan pomak postoji i iz ustavno-pravne perspektive jer okrivljenikova su prava već na ustavno-pravnoj razini zaštićena, iako sam Ustav uopće ne poznaje kategoriju žrtve. Direktiva Europske unije o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela, koju nismo uspjeli implementirati u implementacijskom roku, iako je novela Zakona o kaznenom postupku prošla kroz javnu raspravu. Da je tome tako na razini cjelokupnog sustava, a ne samo u kaznenom postupku, proizlazi iz odredbe državnog proračuna za ovu godinu u kojem je za podršku svjedocima i žrtvama kaznenih djela predviđeno 278.000 kuna od čega za naknade 200.000, te je rebalansom taj iznos još smanjen. Predikcije su da će u narednim godinama taj iznos i dalje smanjivati. Znači, pozicija žrtve ne treba se gledati samo iz perspektive Zakona o kaznenom postupku, koji ju dosta široko postavlja, nego iz perspektive, što bi rekli u narodu – gdje su pare – a njih nažalost nema. Ja bih se prvo osvrnuo na izvore prava koji uređuju položaj žrtve, uz nacionalno pravo, važno je pravo Europske unije i njegov učinak u nacionalno-pravnom sustavu, te međunarodno pravo: Konvencije i preporuke Vijeća Europe i naravno praksa Europskog suda za ljudska prava, određeni dokumenti usvojeni unutar sustava UN-a; Deklaracija o temeljnim načelima pravde za žrtve kaznenih djela i zloporabe sile, koja je ipak već starijeg datuma i radi se o standardima koji danas su zastarjeli, i u načelu su primijenjeni u našem pravnom sustavu. Na nacionalnoj pravnoj razini temeljni zakon koji uređuje pravo žrtve je Zakon o kaznenom postupku. Međutim, to pravo je provučeno kroz niz drugih zakona koji su organizacijske naravi. I Zakon o državnom odvjetništvu predviđa da se osobita pažnja posvećuje žrtvi, i niz drugih organizacijskih propisa, pa tako i Zakon o sudovima i Sudski poslovnik, i niz drugih zakona. Osvrnuo bih se na pravo Europske unije upravo zbog činjenice koju sam ranije naveo da Direktiva o uspostavi minimalnih standarda za pravo, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela nije implementirana, pa onda osim onog generalnog učinka koje direktive imaju u pravnom sustavu, to je takozvani interpretativni učinak – znači da se cjelokupni korpus nacionalnog prava mora tumačiti na način da se ostvare regulatorni ciljevi direktive – postoji s obzirom na neimplementaciju, i takozvani vertikalni učinak gdje se u odnosu između države i građanina primjenjuje neposredno odredba direktive ukoliko ona nije implementirana u pravnom sustavu. To stajalište je zauzeo Europski sud u Luksemburgu u landmark slučaju Tullio Ratti.

Zakon o kaznenom postupku daje vrlo jasnu definiciju žrtve, širu od one predviđene u direktivi, pa je žrtve svaka osoba koja zbog počinjenja kaznenog djela trpi fizičke i duševne posljedice, imovinsku štetu ili povredu temeljnih prava i sloboda. Zakon o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela propisuje još širu definiciju, pa tako poznaje i posrednu i neposrednu žrtvu. Zločin iz mržnje je dosta široko postavljen pa je to svako kazneno djelo počinjeno zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjeroispovijesti, nacionalnog ili etničkog podrijetla, invaliditeta, spola, spolnog opredjeljenja ili rodnog identiteta. Zakon o kaznenom postupku učinio je znatan pomak u odnosu na ranije uređenje te je osnovna prava žrtve podigao na razinu temeljnih načela kaznenog postupka. Među tim temeljnim načelima se ističu pravo na postupanje s posebnim obzirom prema žrtvama kaznenih djela i pravo na informiranje, znači da pravodobno može dobiti informacije tijekom kaznenog postupka, pri čemu se posebno ističu prava iz članaka 206. a i b ZKP-a, znači, pravo da podnesu zahtjev državnom odvjetniku da ih obavijesti o statusu njihove kaznene prijave i pravo na pritužbu višem državnom

odvjetništvu ako smatraju da je došlo do zastoja u postupanju prvostupanjskog državnog odvjetnika. Nažalost ZKP, zbog toga što direktiva nije implementirana, i dalje žrtve zločina iz mržnje ne prepoznaje kao žrtve s posebnim potrebama zaštite. Žrtvi pripadaju sva prava po općim propisima o pravima žrtve, međutim neka posebna, specifična prava, koja su ZKP-om propisana za određene kategorije, nisu zajamčena žrtvama zločina iz mržnje. Zbog stava koji je zauzet već u preambuli Direktive koja žrtve zločina iz mržnje ističe kao posebno zaštićenu kategoriju koja je u visokom postotku žrtva sekundarne i ponovljene viktimizacije, jer su izložene zastrašivanju i odmazdi, te bi stoga trebale imati koristi od posebnih zaštitnih mjera, kao na primjer: isključenje javnosti prilikom svjedočenja ili da se saslušavaju putem video-linka. Direktiva za žrtve s posebnim potrebama zaštite prepoznaje više kategorija, time da naš pojam zločina iz mržnje uključuje i ovdje neka specifična kaznena dijela. Na primjer, žrtve s invalidnošću ili spolno nasilje bi se mogle podvesti pod naš pojam zločina iz mržnje, iako su u samoj direktivi one diferencirane.

Važno je napomenuti da je Vlada RH donijela Nacionalnu strategiju razvoja sustava podrške žrtvama i svjedocima u periodu od 2016. do 2020. koja izrijeком kaže da Republika Hrvatska slijedi uređenje Direktive. Smatram da bi pravosudni djelatnici, kao i policija trebali vertikalno primjenjivati Direktivu u svakom slučaju kad se radi o žrtvama zločina iz mržnje, i prema okolnostima slučaja – prema članku 22. Direktive primijeniti prava koja su u općim odredbama primijenjena za žrtvu, pa na primjer, prava iz članka 45. koje se odnosi na žrtve kaznenih dijela protiv spolne slobode ili žrtve kaznenih dijela trgovanja ljudima. Na taj način postigao bi se regulatorni cilj Direktive unatoč tome što direktiva nije implementirana, osobito obzirom da Direktiva predviđa pojedinačnu procjenu potreba, procjene od slučaja do slučaja koje mjere su potrebne da bi se postigli regulatorni ciljevi direktive i da se zaštite žrtve takvih zločina...

Kod kaznenih dijela nasilja s namjerom postoji ZKP-om propisano pravo na novčanu naknadu iz sredstava državnog proračuna u skladu s posebnim zakonom; Zakonom o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih dijela. Zanimljivost ovog zakona je što prema njemu pravo na novčanu naknadu pripada svakoj žrtvi bez obzira je li utvrđen počinitelj, a takav stav čini mi se ne korespondira ustaljenoj praksi Vrhovnog suda Republike Hrvatske, koji je u nizu svojih parničnih odluka zaključio da se činjenica je li netko žrtva kaznenog dijela ne može utvrđivati in abstracto. Stoga bi se u svrhu očuvanja koherentnosti pravnog sustava trebalo preispitati ovakvu praksu Vrhovnog suda, jer u prvim slučajevima po načelu društvene solidarnosti država dodjeljuje novčane iznose bez obzira je li utvrđen počinitelj kaznenog dijela, a u parničnim postupcima gdje država odgovara po načelu odgovornosti za drugoga je negira. Ovakvu praksu VSRH treba usporediti s praksama Vrhovnih sudova susjednih zemalja koji stoje na upravo suprotnim stajalištima. Primjerice, Vrhovni sud Slovenije ili Vrhovni sud Austrije koji beziznimno dopuštaju dokazivanje kaznenog dijela u parničnim postupcima, i pri tome se Vrhovni sud Republike Slovenije u svojim odlukama izrijeком poziva na naše domaće teoretičare – profesora Trivu i profesora Diku, te citiraju udžbenik Triva/Dika¹ kad dopuštaju utvrđivanje kaznenog djela u parničnom postupku. Ujedno, problematična činjenica u vezi naknade štete žrtvama je dihotomija određenja s jedne strane spomenutog Zakona o novčanoj naknadi, s druge strane Zakona odgovornosti za štetu usred terorističkih akata i javnih demonstracija, jer primjena ZOŠT-a isključuje primjenu Zakona o novčanoj naknadi, gdje postoji određena neusklađenost s propisom Europske unije. Problematičan je dvostruki pravni put. S jedne strane po Zakonu o novčanoj naknadi je upravni postupak, a po ZOŠT-u sudski postupak, gdje tuženu državu zastupa Državno odvjetništvo. Upitno je može li netko, i na koji način, utvrditi u koji od tih postupaka krenuti, jer nije utvrđen počinitelj, pa često stoga ni motiv, na koji način uopće ostvarivati svoja prava, te se na kraju može dogoditi da žrtva smatra da se radi o terorističkom aktu, ide u pravni put terorističkog akta, ne uspije, a za postupak po Zakonu o novčanoj naknadi mu je prošao rok. Ovo su opet posebna prava kaznenih dijela, ovo su prava koja pripadaju žrtvi kada nastupa kao oštećenik u postupku. Ja mislim da su ovo ustaljena prava

1 Triva-Dika, Građansko parnično procesno pravo, VII izd., Narodne novine, Zagreb, 2004

koja nisu sama po sebi sporna osim što se u uputi za primjenu direktive spominje da je pravo na preispitivanje odluke Državnog odvjetništva o ne postupanju u određenim kaznenim predmetima – da takvo uređenje možda nije najsretnije uređenje prava na preispitivanje, pa su i neke zemlje koje su nama bili uzori o tome, da uvedemo oštećenika kao supsidijarnog tužitelja, odustale od takvog uređenja... Još bih se osvrnuo na prava koja žrtvi pripadaju po samoj Konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, koja za određene povrede predviđaju takozvane pozitivne obveze zemalja od kojih je najvažnije pravo na učinkovitu istragu. Svaka žrtva kaznenih djela kojima su narušena neka od prava iz Konvencije ima pravo da država provede djelotvornu istragu i pronade počinitelja takvog kaznenog djela.

Već spomenuta Nacionalna strategija se vrlo ekstenzivno oslanja na sudjelovanje organizacija civilnog društva, ali uz razmatranje problema proračunskih sredstava, treba naglasiti da zadatak civilnog društva nije, i ne bi sjeo biti, da preuzima uloge koje su inherentne državi – civilno društvo ne bi trebalo nadomještati nego nadopunjavati državu. Kako okrivljenik sva svoja prava ostvaruje kroz državu, te se njegova prava štite u okviru države, onda barem na jednak način treba pristupiti i žrtvi, i upravo država mora biti ta koja kroz svoj sustav treba osigurati prva žrtve na psihološko savjetovanje, na sigurne kuće i slično. To nisu područja koja bi trebalo tretirati kao projekciju nekakvog outsourcinga, koji se neće tako nazvati. Civilno društvo treba biti to koje će nadopunjavati, koje će upozoravati na nedostatke državnog uređenja, a ne onaj koji će preuzimati ulogu države u zaštiti žrtve. Čini se da je žrtva zaboravljena ne samo u okviru kaznenog postupka, već je zaboravljena u okviru države kao takve, koja bi trebala brinuti za prava svakog svog građanina na jednak način, pa bio on u kaznenom postupku okrivljenik ili bio žrtva. Ispada da okrivljenik i dalje ima veća prava, posebice u svjetlu recentne prakse Ustavnog suda...."

